

УДК 378-021.4(045)

**Чібісова Ірина, Муранова Наталія, м. Київ
ЩОДО КРИТЕРІЇВ ЕФЕКТИВНОСТІ ОСВІТИ**

У статті розглядаються проблеми оцінювання ефективності вищої освіти, визначення критеріїв її ефективності; надаються пропозиції, що визначають розробку, застосування та подальший розвиток технологій, форм і засобів оцінки ефективності систем освіти.

Ключові слова: *освіта, держава, система освіти, оцінка, критерії, ефективність.*

The problems of higher education efficiency evaluation and those of establishing the criteria of this efficiency are considered in the article. Proposals that determine the design, application and further development of technologies, forms and means of education system efficiency estimation are suggested.

Keywords: *education, state, education system, estimation, criteria, efficiency.*

Розвиток України як незалежної держави характеризується перетвореннями у всіх сферах. Сучасні умови життя та соціальної діяльності вимагають нових підходів до забезпечення якості людських ресурсів як важливішого фактора таких перетворень.

Потрібна модернізація системи освіти у відповідності з якісно новими вимогами суспільства, що пред'являються до підготовки кадрів у системі освіти, демократичними і ринковими відносинами, інноваційним розвитком економіки в довгостроковій перспективі.

Проблеми ефективності освіти стали підніматися в зв'язку з необхідністю своєчасного і динамічного пристосування системи освіти до вимог економіки.

Головним сьогодні є усвідомлення цієї проблеми, розуміння того, що таке ефективність освіти, чим вона визначається та від чого залежить, як її можна підвищити та чому з таким утрудненням просувається цей процес.

Ефективність – це один з найважливіших пріоритетів освіти. Сучасні освітні системи стають все дорожчими. Яким чином інвестиції повертаються? Звідки повинні приходити ці інвестиції? Яке оптимальне співвідношення між державними, приватними інвестиціями і вкладом користувачів? Які існують шляхи покращення ефективності освіти? В країнах Східної Європи, де економічні труднощі перехідного періоду обмежують можливість вкладу в освіту з боку держави, ці питання стають надзвичайно важливими.

У науковій літературі запропоновано способи оцінювання ефективності освітніх організацій за їх місіями, цілями, завданнями і критеріями, на підставі яких проводиться оцінка, що і є сигналом виконання організацією певних місій, цілей, завдань.

У дослідження проблеми оцінювання ефективності вищої освіти, визначенні критеріїв її ефективності значний внесок зробили такі вітчизняні й зарубіжні науковці, як: С. Архипова [1], Т. Лукіна [2], О. Ляшенко [3-4], В. Сафонова [7], Н. Селезньова [7; 8], О. Субетто [9]. Є автори, які виділяють деякі класифікаційні ознаки та підходи до оцінювання освіти, наприклад [2; 5; 7]. Отже, окреслене питання є актуальним і певною мірою досліджується, але багато аспектів ще недостатньо вивчено та потребує подальшого розгляду і вироблення пропозицій для прийняття дієвих управлінських рішень.

Питання ефективності – є, як правило, серед основних мотивів виправдання фінансових витрат на освіту. Тому, мета статті полягає у визначенні найбільш важливих критеріїв ефективності освіти.

В сучасних системах освіти дорослих діє сукупність взаємопов'язаних економічних, соціальних і культурних відносин і факторів, сприяючих позитивному розвитку людини в процесі професійної освіти. Наявність певних необхідних і достатніх соціокультурних умов дозволяє системам освіти відповідати на вимоги суспільства і особистості, ефективно діяти, саморозвиватися, самоорганізовуватися і впливати у випереджальному режимі на соціальні процеси.

Реформатори освіти завжди переймалися питаннями соціальної справедливості. Соціальна інтеграція вважається однією з основних цілей освіти. Як інтегрувати національні меншини та імігрантів? Як забезпечити доступ до вищої освіти і професійної освіти для безробітних, військових, ув'язнених? В попередній соціалістичній системі освіти вважалось, що не існувало проблеми рівності, хоча, насправді, це не було завжди так. Однак, коли почали відбуватися соціальні та економічні зміни, зростаюча соціальна нерівність створила ряд нових проблем для країн Східної Європи.

Отже, пріоритети освітньої політики висловлені у багатьох політичних документах і різними способами. Іноді пріоритети викладаються у формі великих завдань, які найбільш важливі для певної країни або регіону. Як приклад, можна навести освітню політику Європейського Союзу. На основі пропозицій

Матеріали IV Всеукраїнської науково-практичної конференції 18 квітня 2018 року

Європейської Комісії та внесків країн-членів у 2001-му році Рада прийняла «Звіт про конкретні майбутні завдання освітніх систем». Фактично це перший документ, який визначає конкретний загальний підхід до національної освітньої політики в контексті Європейського Союзу на основі трьох завдань:

- покращення якості та ефективності систем виховання і навчання у Європейському Союзі;
- зробити освіту впродовж життя доступною для всіх;
- зробити наші системи освіти більш спрямованими назовні, на навколишній світ.

Аналіз літературних джерел виявив, що результати освіти поділяються на три групи. Перша група – результати освіти, які можна визначити кількісно, в абсолютних чи відносних величинах, або в будь-яких інших, але обов'язково вимірюваних параметрах. Друга група – результати освіти, які можна вимірювати лише кваліметрично, тобто якісно, описово чи у вигляді бальної шкали, де будь-якому балу відповідає певний рівень вияву якості. Третя група – результати освіти, які неможливо легко і явно виявити, бо вони часто невидимі, тому що стосуються внутрішніх, глибинних переживань особистості, яка навчається [5].

Таким чином, можна зробити висновок, що там, де неможливо чітко зафіксувати результати освіти, там і аналіз, і управління не можуть бути чіткими: вони мають приблизний, орієнтовний характер.

Під час дослідження з'ясовано, що критерії оцінки ефективності освіти науковці умовно поділяють на чотири групи: критерії факту – кількісні показники; критерії якості – дають уявлення про глибину і міцність процесів, що відбуваються у людини; критерії ставлення – дають змогу висновувати про мотиви поведінки і дії про вибір, який здійснює людина; критерії часу – показують стійкість у часовому вимірі знань, умінь і навичок студентів, їхніх звичок, рис характеру тощо [8, с. 82].

Взявши за основу створення системи комплексного оцінювання ефективності освіти у вищому навчальному закладі процесний підхід, треба стосовно кожного процесу розглядати три групи показників:

- 1) показники умов (потенціал) – вхідні показники процесу, включаючи пов'язані з регламентом і ресурсами процесу;
- 2) поточні показники, що характеризують хід виконання процесу;
- 3) показники результатів процесу – вихідні показники.

Інноваційний розвиток систем освіти дорослих характеризується наступними ознаками та особливостями: складністю і суперечливістю основних процесів, квазістабільністю, частковою невизначеністю, суперечливістю процесів організації і управління, інтенсивними обмінними процесами із зовнішнім середовищем, помітним впливом на управління процесів самоорганізації суб'єктивних факторів.

На практиці інноваційна діяльність носить несистемний характер, тому реалізація нововведень повинна супроводжуватися заходами по прогнозуванню їх ефективності, взаємним погодженням, що покликане надати інноваційному розвитку стійкий характер, розвиток позитивних починань.

В умовах інноваційних перетворень у системах освіти дорослих на локальному, територіальному і регіональному рівнях необхідний пошук напрямків оптимізації механізмів державно-громадського управління системами освіти дорослих, в першу чергу з точки зору співвідношення ресурсомісткості та результативності, тобто з позицій економічної ефективності.

Принципово щодо систем освіти дорослих можна говорити про цілий ряд видів ефективності: педагогічної, економічної, організаційно – управлінської, соціальної. Ефективність характеризує систему освіти дорослих в цілому, а також і у використанні в її рамках форми, технології, методи навчання, управління.

В останні роки проведено цілий ряд досліджень, які дозволили встановити напрямки підвищення педагогічної ефективності (інформаційно-телекомунікаційні технології, технології моніторингу, портфоліо, дистанційні форми навчання, блочно-модульне навчання, тестові рейтингові технології педагогічного контролю, кредитна система обліку освоєння навчальних курсів та ін.) і ефективності управління (громадсько-державне управління, використання мережевих технологій, самообліку дотримання якості, внутрішній аудит тощо).

Слід зауважити, що несистемний підхід до розгляду напрямків підвищення та оцінки ефективності систем освіти дорослих є недосконалим і не може розглядатися як універсальний та цілком прийнятний для практичного використання.

Необхідна розробка методології оцінки ефективності систем освіти дорослих, яка б дозволила, по-перше, уникнути деякої однобічності при розгляді ефективності і, по-друге, забезпечити об'єктивність у ході оціночної діяльності.

Під методологією в даному випадку слід розуміти сукупність вихідних позицій, поглядів і положень, певний загальний концептуальний підхід до розгляду ефективності системи освіти дорослих як важливого

Матеріали IV Всеукраїнської науково-практичної конференції 18 квітня 2018 року

соціокультурного феномену та інструменту забезпечення нової якості людини. Її атрибутами виступають: класифікація, термінологія, методологічні принципи, закономірності, наукові ідеї і положення. Необхідно розглянути їх детальніше, використовуючи багаторівневий підхід до побудови приватних методологічних систем.

Ефективність систем освіти дорослих можна класифікувати за рядом критеріїв. Залежно від видів отримуваних результатів, ефективність можна представити через ряд її різновидностей:

- економічна – відображає співвідношення доданих матеріально-фінансових ресурсів і отриманих результатів, ресурсомісткість освітнього процесу, витратність заходів щодо його організації;
- педагогічна – показує ступінь досягнення цілей навчання, виховання і розвитку учасників освітнього процесу, результативність застосування тих чи інших форм, засобів, технологій;
- організаційно-управлінська – демонструє досягнення цілей управління, виконання планових заходів;
- оціальна – орієнтує на облік задоволеності споживачів освітніх послуг.

З урахуванням орієнтації на вивчення відповідних компонентів, підсистем і рівнів системи освіти дорослих правомірно говорити про ефективність конкретної методики освітнього процесу; організаційної форми освітньої організації; форми управління освітньої організації; управлінських рішень у галузі освіти; ефективності конкретного учасника освітнього процесу, освітньої установи, системи освіти тощо.

В залежності від режиму діяльності системи освіти дорослих можна виділити ефективність поточного функціонування системи освіти та ефективність процесів її розвитку.

Етимологічний сенс ефективності полягає у тлумаченні її як окремого випадку якості. Якість є більш широким терміном і представляє собою сукупність властивостей, що обумовлюють здатність предмета або об'єкта задовольняти передбачувані або встановлені потреби. Ефективність носить підлеглий, більш вузький зміст і відображає екстенсивну, кількісну сторону властивостей, які складають якість того чи іншого об'єкту або процесу, в контексті їх взаємодії між собою і із зовнішнім середовищем.

У числі найважливіших методологічних принципів, облік яких необхідний при здійсненні оцінки ефективності систем освіти, необхідно назвати наступні:

- принцип об'єктивності – орієнтує на вибір і застосування оціночних методик, критеріїв і показників, які максимально точно і адекватно дозволяють міркувати про ефективність тієї або іншої освітньої системи, процесу;
- принцип системності – означає систематичність оцінки ефективності, визначення ефективності з урахуванням дії всіх внутрішніх і зовнішніх факторів, повторюваність оціночних процедур з певною часовою частотою, облік і взаємозв'язок усіх видів ефективності;
- принцип комплексності – передбачає комплексне використання різних джерел інформації, оціночних методик, критеріїв і показників;
- принцип безперервності означає визначення ефективності систем освіти на всіх етапах їх функціонування, у всіх критичних точках;
- принцип технологічності – вимагає реалізації простих, економічних, зручних, зрозумілих, доступних технологій і методик оцінки ефективності; використання технічних, апаратних, комп'ютерних, програмних засобів.

Зазначені методологічні принципи необхідно розглядати в поєднанні з комплексом закономірностей:

1. При оцінці ефективності систем освіти, особливо формальних і стосовно коротких циклів їх функціонування, домінує тенденція до використання показників економічної ефективності, які мають до того ж офіційний нормативний характер.

2. При оцінці ефективності, за мірою руху від нижчих до більш високих рівнів організації, неминуча тенденція переходу від оцінки і використання в управлінні педагогічної ефективності до організаційно-управлінської ефективності.

3. Внутрішня ефективність систем освіти у реальній дійсності може не збігатися із зовнішньою ефективністю внаслідок відмінності концептуальних підходів, вибору підстав оцінки ефективності та інших факторів.

4. Економічна ефективність систем освіти (особливо, якщо їй відводиться головна роль в управлінні освітньою організацією) може мати негативний вплив на педагогічну та соціальну ефективність, може погіршувати освітній процес з точки зору безпеки, ергономічної та психологічної комфортності.

5. За мірою переходу від уніфікованих, простих форм організації систем освіти до більш складних, до їх диверсифікації, інтенсифікації інноваційних процесів, ускладнюється і процес оцінки ефективності, виникає

Матеріали IV Всеукраїнської науково-практичної конференції 18 квітня 2018 року

доцільність передачі відповідальності за її оцінку і забезпечення на первісні рівні управління.

6. З розвитком форм і технологій освіти, у міру зростання попиту на освітні послуги населенням, спостерігається зниження ролі офіційної, державної оцінки ефективності систем освіти та підвищення значимості суспільної, науково-експертної, професійно-педагогічної, споживчої, корпоративної, міжнародної оцінок.

Оцінка ефективності систем освіти розвивається і вдосконалюється під впливом цілого ряду факторів, серед яких визначальну роль відіграє розвиток науки, інформаційних технологій, освітнього права, оціночної культури суб'єктів освітньої діяльності.

Провідними науковими ідеями і положеннями, що визначають розробку, застосування та подальший розвиток технологій, форм і засобів оцінки ефективності систем освіти, є наступні пропозиції:

- стандартизація частини процедур, оціночних критеріїв, технологій оцінки ефективності систем освіти та їх окремих компонентів;
- моніторингова спрямованість оцінки ефективності систем освіти;
- пріоритетність у використанні критеріїв, показників, норм ефективності, що отримали нормативне закріплення, загальноприйнятих освітнім співтовариством, тих, що використовуються в міжнародній практиці;
- комплексність оцінки різних видів ефективності стосовно систем освіти;
- взаємозв'язок, узгодженість щодо термінів, показників і завдань різних процедур оцінки ефективності систем освіти;
- стабільність, спадкоємність у використанні норм і показників для оцінки ефективності систем освіти стосовно різних рівнів, ступеням даних систем та оціночним процедурам;
- провідна роль самооцінки серед процедур оцінки ефективності систем освіти дорослих, яка обумовлена зростанням рефлексивних починань в управлінні інноваційними системами освіти;
- поєднання в управлінні ефективністю систем освіти результатної оптимізації (максимізація результатів при незмінних витратах на процес їх досягнення) і процесної оптимізації (прагнення знизити витрати на здійснення процесу на тлі фіксації стабільного і задовільного на даний момент результату);
- пошук найбільш прийняттого балансу педагогічної, організаційно-управлінської, економічної і соціальної ефективності стосовно до тієї чи іншої ситуації, рівня і мети управління, різновиду системи освіти;
- використання при оцінці ефективності систем освіти різних типів показників, кваліметричних процедур, кількісних і якісних шкал, норм і стандартів;
- варіативність моделей і підходів до оцінки ефективності систем освіти;
- використання різноманітних джерел отримання інформації про ефективність систем освіти (статистичне спостереження, соціологічні методи, моніторингові дослідження, публікації у ЗМІ, експертні оцінки та ін.);
- інформаційна відкритість процедур оцінки ефективності систем освіти та доступності інформації для широкого кола користувачів, зацікавлених сторін, громадськості;
- включення оцінки ефективності систем освіти у процедури державної акредитації та ліцензування освітніх установ, освітніх програм;
- відносність оцінки ефективності систем освіти внаслідок їх складності як соціальних систем та недетермінованого характеру організації й управління.

Особливо виділяють для застосування різні моделі оцінки ефективності систем освіти: модель «вхід – вихід» та її різновиди; модель «вхід – процес – вихід» та її різновидності; модель використання статистичних норм; модель відповідності законодавчо встановленим нормам (відповідності ліцензійним, акредитаційним показникам); модель відповідності критеріям Європейської премії у сфері якості (модель досконалої організації Європейського Фонду управління якістю); модель, заснована на вихідних показниках, у тому числі модель розрахункової очікуваної ефективності; процесна модель, або «модель ключових факторів ефективності»; модель, заснована на фіксації темпів і характеру змін у розвитку тих, що навчаються, навчального закладу у цілому, їх досягнень; модель, заснована на розрахунках обміну систем освіти з зовнішнім середовищем різного виду ресурсами.

Виклад в даній статті методологічних принципів, положень мало за мету визначення загальних підходів до оцінки критеріїв ефективності систем освіти з урахуванням їх специфіки і завдань, що реалізуються в сучасному суспільстві. Можна вважати, що практичне використання різних процедур, моделей, технологій

Матеріали IV Всеукраїнської науково-практичної конференції 18 квітня 2018 року

оцінки ефективності з урахуванням викладених методологічних положень може сприяти розвитку систем освіти.

Література

1. Архипова С. П. Якість освіти у контексті вимог сучасності / С. П. Архипова // Вісник Черкаського університету : наук. журнал. – 2008. – Вип. 135. – С. 11–14.
2. Лукіна Т. Моніторинг якості освіти: теорія і практика / Т. Лукіна. – К. : Шкільний світ, 2006. – 128 с.
3. Ляшенко О. І. Якість освіти як основа функціонування і розвитку сучасних систем освіти / О. І. Ляшенко // Моніторинг якості освіти: теорія та практика : матеріали Всеукр. наук.-практ. конф. – К. : КМПУ імені Б. Д. Грінченка, 2009. – С. 9–12.
4. Ляшенко О. І. Якість освіти: проблеми оцінювання, моніторингу та управління / О. І. Ляшенко // Розвиток педагогічної і психо-логічної науки в Україні, 1992–2002 : зб. наук. праць до 10-річчя АПН України ; Академія педагогічних наук України. – Х. : ОВС, 2002. – Ч. I. – С. 243–249.
5. Моніторинг якості освіти: світові досягнення та українські перспективи ; за заг. ред. О. І. Локшиної. – К. : К.І.С., 2004. – 128 с.
6. Ніколаєнко С. Сучасна законодавча основа в системі майбутніх освітнього та наукового процесів в Україні і світі // Вища школа. – 2003. – № 4–5. – С. 13.
7. Сафонова В. Вдосконалення методологічних підходів до оцінки якості вищої освіти як загальнодержавного пріоритету / В. Сафонова // Економіст. – 2011. – № 1. – С. 54–59.
8. Селезнева Н. А. Качество высшего образования как объект системного исследования : лекция-доклад / Н. А. Селезнева. – М., 2004. – 127 с.
9. Субетто А. И. Квалитология образования / А. И. Субетто. – СПб.-М. : Исследовательский центр проблем качества подготовки специалистов, 2000. – 226 с.
10. Якименко Ю. І. Вдосконалення системи контролю якості вищої технічної освіти та Болонський процес // матер. Всеукр. наради ректорів вищих технічних закладів «Вища технічна освіта України і Болонський процес». – Х. : НТУ «ХП», 2004. – С. 124.